

B.A. II. Sociology Sem - III

Paper No. III Structure of Indian Society

Unit IV – Major Social Institutions in India.

A) Marriage :

Meaning & Characteristics

B) Family :

Meaning & Characteristics

C) Caste :

Meaning & Characteristics

A) Marriage : विवाह

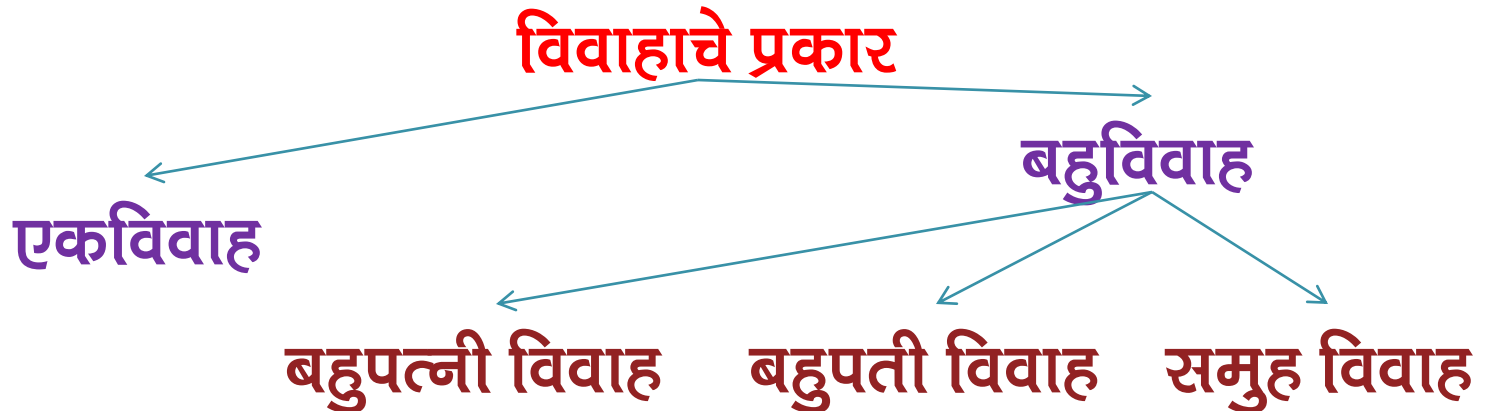
Meaning: अर्थ, स्वरूप

व्याख्या -

- बोगार्डस. “स्त्री पुरुषांना कौटुंबिक जीवनात प्रवेश देणारी विवाह ही एक संस्था आहे.”
- एडवर्ड आणि वेस्टर मार्क - “विवाह म्हणजे एक किंवा अनेक पुरुषांचा एक किंवा अनेक स्त्रियांशी असलेला संबंध होय, ज्याला प्रथा किंवा कायद्याने मान्यता दिलेली असते. या संबंधात अंतर्भूत होणा-या दोन्ही पक्षाविषयी तसेच त्यांच्यापासून जन्मास येणा-या मुलांबाबत काही अधिकार आणि कर्तव्यांचा समावेश होतो.”
- रॉबर्ट लोवी - “विवाहाद्वारा अशा स्वीकृत संघटनांचा स्पष्टपणे निर्देश केला जातो की, जे लैंगिक समाधानानंतरही स्थिर असते आणि कौटुंबिक जीवनाची पार्श्वभूमी तयार करतात.”

Characteristics : वैशिष्ट्ये

- समाज मान्यता
- स्थायित्व
- अधिकार आणि कर्तव्ये
- समारंभ
- स्त्री - पुरुषांचा वैवाहिक संबंध
- वंशावळ व वारसाहक्क
- विवाहित स्त्री-पुरुषांचे विवाहानंतरचे निवासस्थान

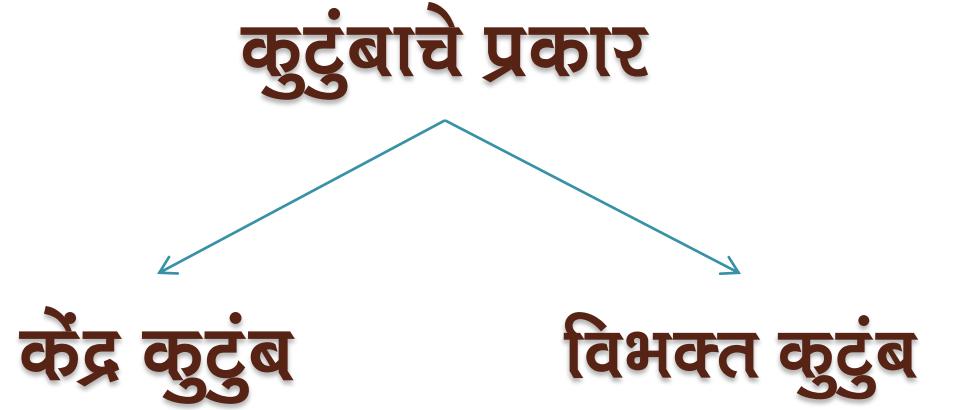

B) Family : कुटुंब

- **Meaning : अर्थ, स्वरूप**
- **व्याख्या -**
- **मॅक आयव्हर आणि पेज -** “प्रजोत्पादन आणि संततीचे संगोपन यासाठी निश्चित आणि दिर्घकालीन लैंगिक संबंधावर आधारलेला एक समूह म्हणजे कुटुंब होय.”
- **इलियट आणि मेरिल -** “कुटुंब हे पती-पत्नी आणि मुलांनी मिळून बनलेले एक जैविक आणि सामाजिक एकक आहे.”
- **रॉबर्ट लोवी -**
- **बर्जेस आणि लॉक -**

कुटुंबाची वैशिष्ट्ये

- विवाहबंधन
- रक्तसंबंध किंवा आप्तसंबंध
- द्विपक्षीयता
- वंशव्यवस्था
- सामाईक निवासस्थान
- आर्थिक आधार
- सार्वत्रिकता
- भावनात्मक आधार
- रचनात्मक प्रभाव
- सदस्यांचे उत्तरदायित्व
- सामाजिक नियंत्रण

C) Caste : जाती व्यवस्था

- **Meaning : अर्थ, स्वरूप -**

इंग्रजी भाषेत 'जात' या शब्दाला Caste हा शब्द वापरला आहे. Castus या लॅटिन शब्दावरून कास्टा हा पोर्तुगीज आणि स्पॅनिश भाषेतील शब्द बनला. १६ व्या शतकात भारतीय जातीच्या संदर्भात पोर्तुगीजांनी प्रथम 'कास्टा' हा शब्द वापरला. 'कास्टा' या शब्दाचा अर्थ प्रजाती, वंश, प्रकार, किंवा शुध्द असा होतो. मूळच्या लॅटिन भाषेतील कास्टस या शब्दाचा अर्थही शुध्द निर्दोष असा होतो.

- **या बाबतचा अभ्यास -** सर हर्बर्ट रिस्ले, जे. एच. हटन
श्रीधर व्यंकटेश केतकर, एन.के. दत्त

व्याख्या -

डॉ. मुजुमदार व मदन - 'जात हा एक बंद वर्ग आहे.'

डॉ. इरावती कर्वे -

‘विस्तृत संबंध असणारा अंतर्विवाही समुह म्हणजे जात.’’

- वैशिष्ट्ये -
- समाजाची खंडात्मक विभागणी.
- सोपान परंपरा.
- खानपान व सामाजिक संबंध विषयक निर्बंध.
- सामाजिक व धार्मिक अपात्रता व विशेषाधिकार.
- व्यवसाय स्वातंत्र्याचा अभाव.
- विवाहावरील निर्बंध.

संदर्भ पुस्तके

- डॉ. प्रदीप आगलावे : समाजशास्त्र : २०११ श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर.
- डॉ. एम.जी. कुलकर्णी : भारतीय समाज व्यवस्था : २०११ परिमल प्रकाशन, औरंगाबाद.
- प्रा. ए. वाय. कोंडेकर, प्रा. विजय मारुलकर
भारतीय समाज संरचना व सामाजिक परिवर्तन : २०११
फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
- डॉ. दा. धो. काचोळे : भारतीय समाजरचना : २०००
कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद.
- प्रा. रा.ना. घाटोळे : भारतीय समाज व्यवस्था : २००५
श्री. मंगेश प्रकाशन, नागपूर
- **Ram Ahuja** : Indian Social System; 1997 Rawat
Publication, Jaipur.

Thank You